

Zajíc, Libor

Pivo jako předmět bádání v rámci humanitních věd

Studia historica Brunensia. 2023, vol. 70, iss. 2, pp. 7-12

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SHB2023-2-2>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79223>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20240118

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Pivo jako předmět bádání v rámci humanitních věd

Beer as an object of research in the humanities

Libor Zajíc / zajic@phil.muni.cz

Historický ústav, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

Abstract

In recent years, the humanities have become less resistant to research on non-traditional topics in connection with interdisciplinary collaboration. One such topic is beer, which, in the historical sciences in the Czech lands, has only been studied from the perspective of economic history until recently. However, other approaches to this subject have proved fruitful, thanks to research by several departments studying this traditional Central European beverage from the perspective of cultural history. Recent findings have already answered a number of interesting questions. This study reflects on the historiographical change in the nature of research on beer and outlines methodological possibilities for further research.

Keywords

Beer – historiography – cultural history – interdisciplinary research

V životě člověka existuje spousta věcí, které bereme jako samozřejmé a nad nimiž je na první pohled zbytečné se zamýšlet. I když tuto rutinu občas porušíme, a přemýšlet začneme, přesto nám obvykle nepřijde na mysl brát tyto maličkosti každodennosti jako veličinu hodnou vědeckého bádání. Jednou z těchto samozřejmostí, na níž spousta z nás naráží velmi často, je pivo. Nápoj sloužící především na zahánání žízně, jak na první dobrou napadne nejednoho jeho konzumenta. V očích mnohých však také nápoj, jehož nadměrná konzumace vede k alkoholismu, vážnému onemocnění, či rozvratu osobního života. Tyto argumenty jsou jistě velmi vážné a nelze je brát na lehkou míru. Přesto, nebo právě proto, je dobré zamýšlet se nad dalšími účely a funkcemi, jimiž může pivo disponovat. Na řadu přichází pestrá škála otázek a z hospodských řečí, vedených nad pohárem tohoto nápoje, se pomalu začíná stávat seriózní vědecký výzkum. Je tato cesta vážně tak jednoduchá? V zásadě banální otázka, bez níž však nelze řádně představit náš projekt *Kulturní dějiny piva*, na němž pracujeme v rámci Historického ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a jehož výstupem je také aktuální číslo časopisu *Studia historica Brunensia*. Prvním úkolem zmíněného projektu bylo zhodnocení dosavadního výzkumu a vytyčení možností budoucího studia tohoto nápoje v rámci humanitních věd.

V první řadě je třeba uvést, že samotnému projektu předcházely několikarocní, téměř každodenní, výzkum pivní kultury nejenom v České republice, ale také v zahraničí. Takové bádání mělo v podstatě dvě fáze. V první řadě šlo o heuristickou práci, kdy bylo nutné vytvořit si základní povědomí o dosavadním stavu bádání v dané oblasti, k níž se upíral momentální pohled. Druhá fáze měla dvě části. V té první bylo třeba zrevidovat historii a současný stav pivovarnictví v určené lokalitě z hlediska počtu velkých průmyslových pivovarů, malých řemeslných pivovarů, pivních stylů, které tyto provozovny vyrábí a možností konzumenta, jak se k těmto výrobkům dostat. Druhá fáze pak byla spojena s výjezdem do konkrétního místa a řekněme terénním výzkumem. Tento výzkum však nebyl nijak organizovaný a vlastně ani nebylo jasné, zda to není pouhá pivní turistika. Čas však ukázal, že nikoliv.

Studium zahraniční literatury přineslo zjištění, že především v západní Evropě a Severní Americe již není historie piva, pivovarnictví a sladovnictví pouze doménou hospodářských dějin. Na tento nápoj se začali tamní badatelé dívat také jinými pohledy, což je situace v našich končinách poměrně nová, ne však zcela neznámá.¹ Škála zájmů může být skutečně široká a zahrnovat pohledy lidí z různých oborů. Příkladem může být studie o vztahu alkoholických nápojů a náboženství ve středověkém Norsku a Islandu, ležící tematicky na pomezí historie a religionistiky,² nebo práce o spojení piva a léčebných procesů, kde se historie snoubí s farmacií.³ Současná věda reflektuje ve spojení s pivem také aktuální témata jako postavení žen ve společnosti⁴ či otázku identity člověka.⁵

1 Málokomu je nutné představovat osobu Čenka Zírta, historika a etnografa věnujícího se studiu dějin piva z pohledu kultury již na počátku 20. století. ZÍRT (2013). Tuto publikaci uspořádal a okomentoval Jakub Šofar v době, kdy začala být znovu vydávána i další díla tohoto pozoruhodného autora.

2 GUERRERO (2022), s. 93–113.

3 RUPPEN-FRIEDRICH (2020).

4 Nejnověji NURIN-FAHRENDORF (2021). Zde je třeba upozornit na nepřilíš pečlivou práci autorky s prameny, díky níž je práce hodnotná především při reflexi současné pozice žen v pivovarnictví.

Nyní ale zpátky do českých a moravských končin. Je tak trochu logické, že v období po druhé světové válce pivnímu bádání v českých končinách pšenka příliš nekvetla. V této době byly aktuální především otázky spojující pivo s hospodářskými dějinami.⁶ Mnohdy šlo o části širšího výzkumu hospodářství, průmyslu a zemědělství v určitém regionu, městě, či vesnici. Vznikaly také práce reflektující především samotnou výrobu piva po technologické stránce s občasným přesahem do kulturní a historické roviny.⁷ Častým předmětem bádání byly hospody a to z pohledu různých vědních oborů.⁸ Lze říct, že jejich výzkum byl v prvních fázích rozmanitější a více multioborový, než samotná otázka role piva.⁹ Postupem času se začínaly objevovat práce reflektující dějiny konkrétního pivovaru nebo pivovarnictví v určité oblasti. Tyto publikace měly velmi často blízko k regionálním dějinám.¹⁰ V posledních letech pravidelně vznikají moderní historické práce, jejichž cílem je zhodnotit historii pivovarnictví určitého regionu¹¹, či přímo dějiny konkrétního pivovaru.¹² Orientaci v prostředí pivovarských provozů usnadňují přehledové práce, podávající základní informace o pivovarech, majitelích a dalších základních realitách.¹³ Stále však jde o publikace odpovídající především na otázky z oblasti hospodářských dějin.

Kde však hledat dobu, kdy v našich končinách začalo pivo zajímat humanitní vědce? Mezník nelze vymezit zcela přesně, neboť samotné pivo je téma, které se v posledních letech výrazně posunulo. Jako výrazný milník lze jednoznačně uvést konference, pod jejichž pořadatelstvím se podepsala Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. První s názvem *Pivo lepších časů* se uskutečnila v roce 2006 ve Velkém Březně. Na ni navázala podobná akce s názvem *Orosené dějiny*, konaná o deset let později. Z obou konfe-

-
- 5 Tento jednoznačně relevantní a potřebný výzkum bohužel často naráží na nevědecký pohled autorů, kdy mizí práce s prameny, kterou nahrazují jejich osobní pocity. Pro příklad PHILLIPS (2020), s. 115–135.
 - 6 I z období před rokem 1989 existují studie pojednávající o pivu velmi zajímavým způsobem. Pro příklad třeba BUSINSKÁ (1972), s. 96–99.
 - 7 Zde je třeba zmínit rozsáhlé dílo Gabriely Basařové, která položila základy tomuto typu výzkumu již v 80. letech 20. století. Mnohé její práce jsou dosud nepřekonané. Z prací technologických vyniká kolektivní monografie *Pivovarství: Teorie a praxe výroby piva* z roku 2010, z prací popularizačního rázu pak již 3. vydání knihy *České pivo* z roku 2011.
 - 8 K dané problematice vyšel již v roce 1997 postkonferenční sborník reflektující téma hospody z různých pohledů. Velká část příspěvků se zabývala spojením české literatury a prostředí hospody. NOVOTNÝ (1997). Zajímavou studii zde zveřejnil Petr Čornej, neboť použil velmi zajímavý přístup pro zmapování dějin jednoho pražského restauračního pivovaru, kdy v jádru bádání nestály metody hospodářských dějin. ČORNEJ (1997), s. 151–166.
 - 9 V této oblasti vynikl především etnolog Karel Altman, autor několika prací o hospodách. Z jeho děl například ALTMAN (1993). Velmi podnětný je také sociologický výzkum Jiřího Vinopala k problematice hospod v českých zemích. Z mnoha studií například VINOPAL (2007), s. 109–111.
 - 10 Typickým příkladem je například kniha reflektující pivovarnictví ve městě Dobruška. PTÁČEK (1991).
 - 11 Z takových prací je třeba zmínit například CHALOUPKA (2002). Vzniklo také několik knih věnujících se vaření piva v konkrétním městě. Z nich například RENNEN (2012).
 - 12 Zde např. MINAŘÍK (2017) a GRISA (2019).
 - 13 Zde je nutné vyzdvihnout především práci Zbyňka Likavského, podávající ucelený pohled na danou problematiku. Z jeho rozsáhlé publikační činnosti především LIKAVSKÝ (2010). Mimoto vydal také tři práce k pivovarům v českých zemích v letech 1869–1989, viz LIKAVSKÝ (2005), (2006) a (2008).

rencí vyšly sborníky, jež díky své interdisciplinaritě položily základ pro uchopení základů výzkumu mezi různými obory humanitních věd.¹⁴

Právě snaha historiků z Ústí nad Labem přinesla ovoce v podobě nových pohledů a otázek, jež si badatelé začali pokládat.¹⁵ V této době vznikl na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity také projekt *Kulturní dějiny piva*. V prvním roce řešení bylo třeba určit výzkumné cíle a zorientovat se v prostředí tématu. Již od začátku bylo jasné, že výzkum je nutné brát jako multidisciplinární.¹⁶ Druhý rok se zaměřil na konkrétní téma v podobě vztahu církve a piva v dějinách i současnost.¹⁷ Vrcholem obou ročníků byly multidisciplinární workshopy, jejichž výstupem je toto monotematické číslo.

Výše popsaná setkání začala krystalizovat témata a otázky relevantní a zajímavé pro humanitní vědce. Historikovi mohou imponovat například důvody, proč se pivo začalo v určité oblasti vyrábět, nebo naopak důsledky z toho vyplývající. Religionista může bádát v oblasti rituální funkce piva v různých náboženstvích, či vztahu katolické církve, kde vždy hrálo prim víno, k tomuto nápoji. Etnolog si může položit otázku, jakou úlohu hrálo lokální pivo pro daný region a zabývat se přímo fenoménem lokálních pivních stylů. Literární vědec má možnost ponořit se do bádání přítomnosti v literárních dílech různých žánrů. Filmový vědec nebo kunsthistorik může pojmut toto téma z pohledu vizuální stránky. Sociolog má možnost nahlížet na pivo také z negativního pohledu, na příkladu jeho konzumace mládeží a tolerance společnosti k tomuto problému. Zde bychom mohli pokračovat dále, neboť škála otázek pro různé vědní obory je skutečně široká.¹⁸ Velmi potěšujícím zjištěním je také fakt, že téma nezajímá pouze muže, ale je rovnocenně prostoupeno napříč společnostmi.¹⁹ Celý výzkum logicky doprovází popularizační činnost, velmi často spojená s rekonstrukcí historických receptů.²⁰

Tím se dostáváme do současnosti, kdy dostáváte do rukou toto monotematické číslo věnované právě pivu v dějinách a současnosti z mnoha různých pohledů. Tak jako jsou všechna setkání projektu *Kulturní dějiny piva* multioborová, tak jde logicky tímto směrem i předkládaná publikace. Zde je také možné krátké zahledění do nejbližší budoucnosti. V roce 2023 totiž bádání našeho tématu opět pokročí, neboť se chystá již třetí ročník workshopu *Kulturní dějiny piva*, tentokrát na téma spojení piva s prostředím měst od středověku po současnost. Druhým význačným počinem je konference *Pivo v turbu-*

14 Výstupem první konference byl sborník VESELÝ–KAISEROVÁ (2007). Druhou konferenci pak shrnuje VESELÝ (2019).

15 Jednou z nich je například otázka historie pivní láhve, kterou se zabýval Petr Joza již v rámci *Orosených dějin* a později vydal jako samostatnou monografii. JOZA (2019).

16 Tento ročník byl spíše zkušebním a jeho cílem bylo zhodnotit možnosti výzkumu piva v humanitních oborech v čele s historií.

17 Na programu byly přednášky historiků, religionistů, kulturních antropologů, orientalistů a teologů.

18 Šířku záběru možnosti studia pivní kultury z pohledu různých humanitních oborů reflektuje kurz *Kulturní dějiny piva*, přednášený v rámci Historického ústavu FF MU od jarního semestru 2023.

19 To lze demonstrovat na faktu rozložení přednášejících i účastníků kurzu *Kulturní dějiny piva* zmíněném v předchozí poznámce.

20 Jde především o sérii popularizačních přednášek pro veřejnost v různých kulturně-společenských institucích a publikování textů vycházejících z původního výzkumu v popularizačních periodikách. Pro příklad ZAJÍC–PŘÍŠKULOVÁ (2022).

lentních časech ve spolupřadatelství ústecké univerzity a pivovaru Falkenštejn, navazující na již zmíněné *Orosené dějiny*. V návaznosti na výše napsané lze poznamenat, že výzkum piva v rámci humanitních věd se v posledních letech rapidně zvyšuje a toto téma přestává být marginálním.

Literatura

- ALTMAN, Karel (1993): *Krčenné Brno. O hostincích, kavárnách a hotelech, ale také o hospodách, výčepch a putykách v moravské metropoli*, Brno.
- BASAŘOVÁ, Gabriela – BASAŘ, Petr – HLAVÁČEK, IVO – HLAVÁČEK, Jan (2011): *České pivo*, Praha.
- BASAŘOVÁ, Gabriela – ŠAVEL, Jan – BASAŘ, Petr – LEJSEK, Tomáš (2010): *Pivovarství: Teorie a praxe výroby piva*, Praha.
- BUSINSKÁ, Helena (1972): *Středověká latinská terminologie v oblasti pivovarnictví*, in: Listy filologické 95, s. 96–99.
- ČORNEJ, Petr (1997): *Pivovar „V Pekle“ a dějinné souvislosti jeho osudů*, in: Vladimír NOVOTNÝ (ed.): *Hospody a pivo v české společnosti*, Praha, s. 151–166.
- GRISA, Jan (2019): *První severočeský akční pivovar v Bohušovicích: zaměstnává hraničáře, podporuje český živell!*, Ústí nad Labem.
- GUERRERO, Fernando (2022): *Baptized by Beer: Continuity and Change in the Religious Use of Alcoholic Beverages in Medieval Norway and Iceland*, in: John A. GECK – Rosemary O'NEILL – Noelle PHILLIPS (edd.): *Beer and Brewing in Medieval Culture and Contemporary Medievalism*, Cham, s. 93–113.
- CHALOUPKA, Vladimír (2002): *Pivovarnictví na Kladensku a Slánsku*, Kladno.
- JOHN, Jirí (2008): *Vaření piva v českých zemích. Zaniklé pivovary na Sokolovsku*, Sokolov.
- JOZA, Petr (2019): *Historie pивní láhve v Čechách*, Praha.
- LIKAVSKÝ, Zbyněk (2005): *České pivovary 1869–1900*, Praha.
- LIKAVSKÝ, Zbyněk (2010): *Držitelé, provozovatelé a vedoucí pivovarů Českých zemí 1869–1989*, Praha.
- LIKAVSKÝ, Zbyněk (2006): *Pivovary československého území 1900–1948*, Praha.
- LIKAVSKÝ, Zbyněk (2008): *Pivovary českých zemí 1948–1989*, Praha.
- MINAŘÍK, Martin (2017): *V národních barvách: akcionářský pivovar na Smíchově v letech 1869–1945*, Pelhřimov.
- NOVOTNÝ, Vladimír (ed.) (1997): *Hospody a pivo v české společnosti*, Praha.
- NURIN, Tara – FAHRENDORF, Teri (2021): *A Woman's Place Is in the Brewhouse: A Forgotten History of Alewives, Brewsters, Witches, and CEOs*, Chicago.
- PHILLIPS, Noëlle (2020): *Craft Beer Culture and Modern Medievalism*, Leeds.
- PTÁČEK, Josef (1991): *Dobrušské pivovarnictví (1320–1991). Kapitoly z dějin dobrušského pivovarnictví v sedmi stoletích*, Dobruška.
- RENNER, Jan (2012): *Rakovnické pivovarnictví. Od nejstarších dob až do konce XVIII. století*, Rakovník.
- RUPPEN, Sara – FRIEDRICH, Christoph (edd.) (2020): *Brauer und Apotheker – eine seltsame Personalunion: ein Beitrag zur pharmazeutischen Geschichte des Bieres*, Stuttgart.
- VESELÝ, Martin (ed.) (2019): *Orosené dějiny*, Ústí nad Labem.
- VESELÝ, Martin – KAISEROVÁ, Kristina (edd.) (2007): *Pivo lepších časů*, Ústí nad Labem.

VINOPAL, Jiří (2007): *Konzumace piva a návštěvnost pohostinských zařízení v České republice v roce 2006*, in: *Kvasný průmysl* 53, s. 109–111.

ZAJÍC, Libor – PIŠKULOVÁ, Jana (2022): *Pivní kultura v Andalusii*, in: *Pivo, Bier & Ale* 11, č. 1, s. 20–53.

ZÍBRT, Čeněk (2013): *Pivo v písních lidových a znárodnělých*, Praha.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.